

1ο ΕΠΑΛ
Θεσσαλονίκης

Λαογραφικό και Εθνολογικό
Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης

Θεσσαλονίκη,
πόλις εύξεινος - πολύξενος

Συμμετέχοντες

Σχολείο: 1ο ΕΠΑΛ Θεσσαλονίκης

Τάξη / Τμήμα: Α2

Αριθμός μαθητών: 21

Αριθμός παλινοστούντων / αλλοδαπών μαθητών: 17 (8 παλινοστούντες, 9 αλλοδαποί)

Χώρες προέλευσης των παλινοστούντων / αλλοδαπών μαθητών: Αλβανία, Γεωργία, Αρμενία, Ουκρανία, Ρωσία, Καζακστάν.

Το τμήμα που επιλέξαμε να συμμετάσχει στο πρόγραμμα ήταν ιδιαίτερα «δύσκολο», αφού από την πρώτη στιγμή ήταν φανερό ότι είχαν δημιουργηθεί υποομάδες που είχαν σχέση με τη χώρα προέλευσης των μαθητών, με έντονη αντιπαλότητα μεταξύ τους. Η αντιπαλότητα αυτή είχε αναπτυχθεί, κυρίως, μεταξύ μαθητών και μαθητριών από Αλβανία και Γεωργία. Παρατηρήθηκε, επίσης, ότι μία μαθήτρια από τη Γεωργία ήταν εντελώς απομονωμένη από τους υπόλοιπους μαθητές και δεν είχε ενεργό συμμετοχή σε κανένα μάθημα. Διαπιστώσαμε ότι η συγκεκριμένη μαθήτρια δε γνώριζε καθόλου την Ελληνική γλώσσα. Το συγκεκριμένο πρόβλημα αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος της Ελληνομάθειας.

Ονόματα εκπαιδευτικών: Χρυστάλλα Αρτυματά και Πασχαλίνα Αγαπιάδου

Μουσείο: Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης

Οι μαθητές περιηγήθηκαν με διαδραστικό τρόπο στην περιοδική έκθεση του Μουσείου «Θεσσαλονίκη, πόλις εύξεινος – πολύξενος» με θέμα την ιστορία της Θεσσαλονίκης. Πολλά αντικείμενα της έκθεσης είχαν σχέση με τον ερχομό προσφύγων αλλά και με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, αφού η Θεσσαλονίκη, με εξαίρεση τα τραγικά χρόνια της Κατοχής, αφομοίωσε την «ξένη» παρουσία και διέσχισε τον πρώτο ελεύθερο αιώνα της, από το 1912 έως τις μέρες μας, ως **πόλις εύξεινος-πολύξενος**, όπως την κληροδότησε ο ελληνιστικός οικουμενισμός που την έπλασε και ο φιλόπολις πολιούχος της Δημήτριος, που τη σημάδεψε.

Ονόματα μουσειοπαιδαγωγών- μουσειολόγων:

Γιώργος Αδαμίδης και Βάλια Αμοιρίδου.

Στόχοι

- Γνωριμία με διάφορες πτυχές της πορείας της Θεσσαλονίκης στο χώρο και στο χρόνο.
- Συναισθηματική εμπλοκή των μαθητών με το παρελθόν.
- Διεσδυτική προσέγγιση θεμάτων που θίγονται στην έκθεση, όπως η διαφορετικότητα, η ανοχή, η συνεργασία και η πολυπολιτισμικότητα.
- Ενίσχυση της ταυτότητας και της προσωπικότητας των μαθητών.
- Καλλιέργεια της ανεκτικότητας στην κοινότητα που ζουν οι μαθητές.
- Αλληλοαποδοχή των στοιχείων πολιτισμού, αμοιβαία συνεργασία .
- Ανάπτυξη της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ του Σχολείου και του Μουσείου.

Σύνδεση με Πρόγραμμα Σπουδών

Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνδέεται και με το μάθημα της Ιστορίας αλλά και της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

Δράσεις

1. Παρακολούθηση της ημερίδας «Σχολικές επισκέψεις σε μουσεία στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης» που πραγματοποιήθηκε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης την 1/12/2012.
2. Τακτική τηλεφωνική και ηλεκτρονική επικοινωνία μεταξύ της εκπαιδευτικού Χ. Αρτυματά και του μουσειοπαιδαγωγού Γ. Αδαμίδη.
3. Συζήτηση με τους μαθητές για το πρόγραμμα στις 7/12/2012. Αφού εκδήλωσαν ενδιαφέρον να συμμετάσχουν, τους ζητήθηκε να προτείνουν δράσεις.
4. Στην επόμενη συνάντησή μας που πραγματοποιήθηκε στις 19/12/2012 οι μαθητές πρότειναν να κάνουν έρευνα στο διαδίκτυο προκειμένου να αντλήσουν πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό για τη Θεσσαλονίκη. Επειδή οι περισσότεροι δεν είχαν Η/Υ στο σπίτι αποφασίσαμε να γίνει στο πλαίσιο του μαθήματος «Εφαρμογές Υπολογιστών» σε συνεργασία με τους διδάσκοντες εκπαιδευτικούς.
5. Στις 31/01/2013 συναντηθήκαμε με τους μαθητές προκειμένου να συζητήσουμε για το υλικό που κατάφεραν να συγκεντρώσουν. Αφού παρουσίασαν το υλικό τους, αποφασίσαμε να χωριστούν σε πέντε ομάδες και να ομαδοποιήσουν το υλικό που συγκέντρωσαν και στην επόμενη συνάντησή μας να κάνουν παρουσίαση.
6. Στις 7/2/2013 στην αίθουσα παρουσιάσεων του σχολείου μας οι ομάδες παρουσίασαν ό,τι υλικό είχαν συγκεντρώσει για τη Θεσσαλονίκη (συγκέντρωσαν κυρίως φωτογραφικό υλικό της παλιάς Θεσσαλονίκης).

Συναποφασίσαμε να δούμε και από άλλη οπτική την πόλη μας, ως μια πόλη που φιλοξένησε και φιλοξενεί πρόσφυγες. Θα ακολουθούσαμε την ίδια μέθοδο (διερεύνηση από το διαδίκτυο).

7. Στις 21/2/2013 οι μαθητές παρουσίασαν το νέο τους υλικό. Εστίασαν κυρίως στον ερχομό των προσφύγων μετά τη μικρασιατική καταστροφή και προσπάθησαν να διερευνήσουν τα αντικείμενα που μετέφεραν οι πρόσφυγες στη νέα τους πατρίδα. Η μία από τις ομάδες επέλεξε να διερευνήσει τη συμπεριφορά των ντόπιων απέναντι στους πρόσφυγες. Το θέμα αυτό απασχόλησε τελικά όλα τα παιδιά και στη συζήτηση που ακολούθησε έκαναν παραλληλισμούς με τις δικές τους εμπειρίες ή των γονιών τους.

8. Μετά από τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε με τον μουσειοπαιδαγωγό κ. Γ. Αδαμίδη αποφασίσαμε να επισκεφθεί το σχολείο μας για να γνωρίσει και να συζητήσει με τους μαθητές. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις 14/3/2013. Οι μαθητές ενημερώθηκαν για το περιεχόμενο της έκθεσης που επρόκειτο να επισκεφθούν. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης, οι μαθητές παρουσίασαν συνοπτικά το υλικό (κυρίως φωτογραφικό) που είχαν συγκεντρώσει.

9. Στις 25/4/2013 είχαμε μια τελευταία συνάντηση με τους μαθητές της ομάδας και συγκεντρώσαμε τις υπεύθυνες δηλώσεις των γονέων και κηδεμόνων για την επίσκεψη στο μουσείο.

10. Στις 14/6/2013 συναντηθήκαμε με τον κ. Γ. Αδαμίδη στο χώρο του σχολείου μας και συζητήσαμε τα αποτελέσματα της κοινής μας δράσης.

Επισκέψεις

1. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης

ΕΚΘΕΣΗ «ΟΛΚΑΣ: Μεσαιωνικά λιμάνια-σταθμοί στους θαλάσσιους δρόμους της Ανατολής: Βόρειο Αιγαίο, Μαύρη Θάλασσα, Κασπία Θάλασσα».

Χώρος έκθεσης:

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Αίθουσα Περιοδικών Εκθέσεων «Κυριάκος Κρόκος», Λεωφ. Στρατού 2, Θεσσαλονίκη.

Περιεχόμενο της έκθεσης

Η έκθεση παρουσίαζε γκραβούρες, καρτ ποστάλ και φωτογραφίες από 32 συνολικά λιμάνια του βόρειου Αιγαίου (Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Θάσο, Πόρτο-Λάγος, Χαλκιδική), της Κωνσταντινούπολης, της Μαύρης Θάλασσας (Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουκρανία, Κριμαία, Γεωργία) και της Κασπίας Θάλασσας (Αζερμπαϊτζάν).

Στόχος επίσκεψης: Να εμπλουτίσουν οι μαθητές τις γνώσεις τους, να προκληθεί το ενδιαφέρον τους ώστε να συλλέξουν και οι ίδιοι επιπλέον πληροφορίες, αλλά και να συνειδητοποιήσουν τον διαχρονικό πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης που ζουν.

Η έκθεση παρουσίασε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους μαθητές και τους έδωσε πρόσθετες πληροφορίες για τον τρόπο διεξαγωγής του εμπορίου κατά τη διάρκεια

της μεσαιωνικής περιόδου. Ταυτόχρονα, οι μαθητές μπόρεσαν να δουν μνημεία της αντίστοιχης περιόδου, εμπλουτίζοντας έτσι τις γνώσεις τους. Τους δόθηκε επίσης η ευκαιρία να προβληματιστούν και να συζητήσουν σχετικά με την επικοινωνία των λαών αλλά και τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των πόλεων, και κυρίως της πόλης στην οποία ζουν.

Εικόνα 1: Επίσκεψη στην έκθεση του ΜΒΠ

2. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας (Μ.Ι.Ε.Τ.)

Τοποθεσία: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Πολιτιστικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, Βίλα Καπαντζή, Λεωφόρος Βασιλίσσης Όλγας 108, Θεσσαλονίκη.

Περιεχόμενο της έκθεσης

Με την ευκαιρία της εκατονταετίας από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης παρουσιάζει την έκθεση Η ΔΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ, ο αιώνας που διαμόρφωσε τη Θεσσαλονίκη του 1912.

Πρόκειται για μια έκθεση βασισμένη στις συλλογές καρτ ποστάλ του Άγγελου Παπαϊωάννου και του Ελληνικού Λογοτεχνικού & Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ), η οποία υφάινεται πάνω στο διεθνές ιστορικό πλαίσιο του 19ου αιώνα. Στην έκθεση, επίσης, παρουσιάζεται μια άγνωστη φωτογραφία της Θεσσαλονίκης από τη συλλογή Δέλλιου – η παλιότερη, πιθανόν, φωτογραφία της πόλης.

Στην έκθεση προβάλλεται η μεταλλασσόμενη Θεσσαλονίκη του 19ου αιώνα με φόντο τον ιστορικό περίγυρο της Ευρώπης και του κόσμου. Το παραμύθι της πόλης αντιπαραβάλλεται και συγκρίνεται με ό,τι αντίστοιχο συνέβαινε στην Εσπερία την ίδια εποχή.

Στόχος της επίσκεψης: οι μαθητές του Σχολείου - η εθνικότητα και το θρήσκευμα των οποίων ποικίλει - να πάρουν μια γεύση από τη Θεσσαλονίκη του 19ου αιώνα και να κάνουν μια νέα γνωριμία με την πόλη στην οποία ζουν. Να ανακαλύψουν και να ερμηνεύσουν τοπωνύμια, να ρίξουν ένα βλέμμα στη ζωή της πόλης 180 χρόνια

πριν και, αφού διαπιστώσουν την αρμονική συμβίωση που υπήρχε εκείνα τα χρόνια ανάμεσα σε εθνικότητες και θρησκείες, να αντιληφθούν ότι και σήμερα στην πολυπολιτισμική Θεσσαλονίκη του 21ου αιώνα οφείλουμε να συνυπάρξουμε πολιτισμένα με ανοχή και παραδοχή.

Εικόνα 2: Επίσκεψη στην έκθεση «Η Δύση της Ανατολής»

Κύρια δράση

Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης (ΛΕΜΜ-Θ)

Τοποθεσία: Βασιλίσσης Όλγας 68, Θεσσαλονίκη.

Το κτήριο στο οποίο στεγάζεται το Μουσείο κτίσθηκε ως κατοικία της οικογένειας του τραπεζίτη Γιακό Μοδιάνο σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ελί Μοδιάνο.

Δομή της εκπαιδευτικής δράσης

Οι μαθητές περιηγήθηκαν με διαδραστικό τρόπο στην περιοδική έκθεση του Μουσείου «*Θεσσαλονίκη, πόλις εύξεινος – πολύξενος*» με θέμα την ιστορία της πόλης της Θεσσαλονίκης. Μέσα από τις ιστορίες που διηγείται η έκθεση είχαν τη δυνατότητα να (ξανα)γνωρίσουν από κοντά την πόλη στην οποία ζουν και δραστηριοποιούνται, καθώς επίσης και να εξοικειωθούν με ιδιαίτερες και κρυφές γωνιές της. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην έννοια της πολυπολιτισμικότητας που χαρακτήριζε πάντα, και ακόμα προσδιορίζει τη Θεσσαλονίκη, την «πρωτεύουσα των προσφύγων», ενώ επιχειρήθηκαν αντιστοιχίες με τη σημερινή κοινωνική κατάσταση και την προσωπική εμπειρία του κάθε μαθητή. Επίσης, προβλήθηκε η προσφυγική ταυτότητα της πόλης μέσα από τα αντικείμενα – εκθέματα των εκθεσιακών ενοτήτων και οι μαθητές ενθαρρύνθηκαν να δώσουν τη δική τους ερμηνεία στα διάφορα νοήματα της έκθεσης.

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν βιωματικά παιχνίδια για μια ουσιαστική γνωριμία των μαθητών με βασικές έννοιες και αξίες, όπως η συνεργασία, η αλληλεγγύη και η ανεκτικότητα αλλά και για τη συναισθηματική τους εμπλοκή στο θέμα της μετανάστευσης και προσφυγιάς. Κατά τη διάρκεια των παιχνιδιών οι μαθητές κλήθηκαν να συνεργαστούν μεταξύ τους για την επίτευξη ενός κοινού στόχου, να δείξουν ανεκτικότητα ο ένας απέναντι στον άλλο, να βρουν λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα – προκλήσεις, να αντιμετωπίσουν το φόβο του

αγνώστου και τέλος να αντιληφθούν και να χαράξουν το δικό τους δρόμο μέσα από προσομοιώσεις δυσχερών συνθηκών και περίπλοκων καταστάσεων.

Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν τα παρακάτω τρία βιωματικά παιχνίδια:

1. *Παιχνίδι γνωριμίας του μουσειοπαιδαγωγού με τους μαθητές και τους καθηγητές τους.*

Παρότι είχε προηγηθεί επίσκεψη των μουσειοπαιδαγωγών στο 1^ο ΕΠΑΛ, θεωρήθηκε αναγκαίο ένα παιχνίδι στην αρχή της εκπαιδευτικής δράσης με σκοπό την καλύτερη γνωριμία όλης της ομάδας, τη χαλάρωση, το σπάσιμο του πάγου και την ομαλή ένταξη των μαθητών στη δράση. Σύμφωνα με το παιχνίδι, κάθε μαθητής καλούνταν να πει το όνομά του, τη χώρα προέλευσης και αυτό που του αρέσει περισσότερο να κάνει στη ζωή του (π.χ. ποδόσφαιρο, διάβασμα, κινηματογράφος, μουσική κτλ.). Ο συμμαθητής του που έκρινε πως το χόμπι του ήταν το ίδιο, έμπαινε στα δεξιά του προηγούμενου πιάνοντάς τον από το χέρι και πρόσθετε κάτι άλλο που αγαπάει, οπότε ο επόμενος μαθητής έκανε το ίδιο και πάει λέγοντας. Στο τέλος σχηματίστηκε ένας κύκλος με τους μαθητές πιασμένους χέρι -χέρι μεταξύ τους, με το μουσειοπαιδαγωγό και τους καθηγητές τους, κι έχοντας ήδη συστηθεί και καταθέσει μία προσωπική, αγαπημένη ενασχόληση.

Εικόνα 3: Ας γνωριστούμε μεταξύ μας

Εικόνα 4: Ο κύκλος της φιλίας

2. *Παιχνίδι κάλυψης ματιών:* σκοπό του παιχνιδιού αποτέλεσε η ακόμα πιο έντονη συναισθηματική εμπλοκή των παιδιών στο θέμα της προσφυγιάς και της μετανάστευσης και η βίωση του φόβου του αγνώστου, του «άλλου», της ξένης χώρας.

Ο μουσειοπαιδαγωγός κάλυψε τα μάτια των μαθητών με υφασμάτινες ταινίες για να τους στερήσει τη βασική αίσθηση της όρασης και τους ζήτησε να μπουν στη σειρά ο ένας πίσω από τον άλλο. Οι μαθητές δεν επιτρεπόταν να μιλούν μεταξύ τους, ο μόνος επιτρεπτός κώδικας επικοινωνίας ήταν η αίσθηση της αφής, η επαφή. Ο μουσειοπαιδαγωγός (με ανοιχτά τα μάτια) οδηγούσε στην αρχή της γραμμής και οι μαθητές, ο ένας πίσω από τον άλλο, έπρεπε να τον ακολουθούν στην πορεία του μέσα στον εκθεσιακό χώρο αλλά κι έξω από αυτόν, στην αυλή του Μουσείου, έχοντας διατηρήσει μόνο την αίσθηση της αφής και μη μπορώντας να «σπάσουν» τη σειρά. Καλούνταν, επομένως, να δώσουν μη λεκτικές οδηγίες στον

πίσω συμμαθητή τους για να τους ακολουθεί με σιγουριά αλλά και να δεχθούν το ίδιο από τον μπροστινό συμμαθητή για να μην τον χάσουν και διαλυθεί η σειρά. Οι μαθητές χωρίς τη σιγουριά και την ασφάλεια της αίσθησης της όρασης κλήθηκαν να ξεπεράσουν το φόβο και την ανασφάλειά τους, να δείξουν εμπιστοσύνη στον μπροστινό τους που τους καθοδηγούσε αλλά και αξιοπιστία σε αυτόν που καθοδηγούσαν οι ίδιοι. Αισθάνθηκαν την αναγκαιότητα της συνεργασίας σε τέτοιες κρίσιμες στιγμές και βίωσαν την άμβλυση του φόβου μέσα στη λειτουργία της ομάδας. Το παιχνίδι αυτό είχε μεγάλη επιτυχία ανάμεσα στους μαθητές και πέτυχε τους αρχικούς σκοπούς του μέσα από την αμεσότητα και τη δύναμή του.

Εικόνα 5: Μαθαίνω να εμπιστεύομαι

3. Το παιχνίδι του χαλιού: στο παιχνίδι αυτό οι μαθητές κλήθηκαν να πατήσουν όλοι μαζί και να παραμείνουν πάνω σε ένα μεγάλο, απλωμένο χαλί.

Στην εξέλιξη του παιχνιδιού, ο μουσειοπαιδαγωγός κάθε φορά δίπλωνε το χαλί και μείωνε την επιφάνειά του και καλούσε τους μαθητές να επιδιώξουν να χωρέσουν πάνω του. Οι μαθητές έπρεπε να βρουν τρόπους ώστε να χωρέσουν όλοι για να μη μείνει κανείς «απ' έξω», αποκλεισμένος. Στο τέλος, κι ενώ η επιφάνεια του χαλιού ήταν υπερβολικά περιορισμένη και πρακτικά αδυνατούσε να συμπεριλάβει όλους τους μαθητές, αυτοί σφιχταγκαλιασμένοι, ο ένας στην πλάτη ή στην αγκαλιά του άλλου κατάφεραν το φαινομενικά αδύνατο: να μην αποκλείσουν κανένα συμμαθητή τους έξω από το χαλί. Σκοπός του παιχνιδιού είναι η κατάδειξη πως δεν υπάρχει άνθρωπος στον κόσμο που να περισσεύει, πως όλοι χωράνε κάπου κι έχουν δικαίωμα να υπάρξουν στο πλαίσιο θεσμών και κρατών. Οι μαθητές βίωσαν την έννοια της συνεργασίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης για την

επίτευξη ενός κοινού σκοπού, την ένταξη με άλλα λόγια όλων σε ένα κοινό περιβάλλον. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες έχουν το δικαίωμα της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της συμμετοχής στο κοινωνικό γίνεσθαι. Και αυτό το παιχνίδι ολοκληρώθηκε με επιτυχία, αφού ανταποκρίθηκε σε οικεία βιώματα των μαθητών.

Στο τέλος της περιήγησης και των παιχνιδιών, και μετά την παρακολούθηση ενός εικαστικού βίντεο με κεντρικό θέμα τη μνήμη, δόθηκε η δυνατότητα στους μαθητές να γράψουν, να σχεδιάσουν και να ζωγραφίσουν για τη δική τους Θεσσαλονίκη πάνω σε ένα μεγάλο χαρτόνι – αποδέκτη της συναισθηματικής τους έκφρασης καταθέτοντας με αυτόν τον τρόπο την προσωπική τους εμπειρία.

Εικόνα 6: Η δική μας Θεσσαλονίκη

Αξιολόγηση

Παρατηρώντας τους μαθητές από το ξεκίνημα του προγράμματος διαπιστώναμε μέρα με τη μέρα να αλλάζει το «κλίμα». Σταδιακά εξαλείφθηκε η έντονη αντιπαλότητα μεταξύ των υποομάδων της τάξης. Τα παιδιά άρχισαν να συνεργάζονται χωρίς προβλήματα, πράγμα που αρχικά φαινόταν δύσκολο. Το σημαντικότερο είναι ότι τα παιδιά συνειδητοποίησαν ότι περισσότερα είναι αυτά που τους ενώνουν και λιγότερα αυτά που τους χωρίζουν. Συνειδητοποίησαν τη μοναδικότητά τους και το δικαίωμα στη διαφορά.

Οι μαθητές γνώρισαν την πόλη που ζουν μέσα στο πέρασμα του χρόνου, διαπίστωσαν την πολυπολιτισμικότητα που υπήρχε και υπάρχει στην πόλη τους και

ότι η διαφορετικότητα δε δημιουργεί προβλήματα, αντίθετα, η συνεργασία και η καλλιέργεια της ανεκτικότητας οδηγούν στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και αλληλοαποδοχή των διαφορετικών πολιτισμών. Η συνειδητοποίηση αυτή αποτυπώθηκε στο δικό τους «πανό» στο οποίο κλίθηκαν να ζωγραφίσουν τα συναισθήματά τους για την πόλη τους. Σημαντικότερη ήταν η συμβολή των δύο μουσειοπαιδαγωγών, τόσο στην περιήγηση όσο και στην ενημέρωση. Κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον των παιδιών όχι μόνο για τη συγκεκριμένη έκθεση αλλά γενικά για τα μουσεία και τα εκθέματά τους.

